

SIMPOZION STUDENȚI

JOSÉ CASANOVA – REGÂNDIREA SECULARIZĂRII O PERSPECTIVĂ COMPARATIVĂ GLOBALĂ

Alexander-Iuliu BUZALIC*

ABSTRACT. *José Casanova – Rethinking Secularization: a Global Perspective.* European anthropology and sociology have constructed a specific vision of secularization, in the context of a specific historical and cultural evolution by which the State separates itself from religion and draws it into the private sphere of social life. In other cultural environments, the modernization of society has not led to the exclusion of religion from the public sphere. José Casanova conceives secularization as a phenomenon characterized by pluralism. Thus, Europe can understand the future evolution of society, which is confronted with the presence of several active religions, against the backdrop of repression in the case of Christianity, due to secularization. State and ecclesiastical institutions or representatives of religions are called upon to understand the foundations underlying the new post-secular era.

Keywords: mondialization, José Casanova, religion, secularization, spirituality, sociology

Cuvinte-cheie: mondializare, José Casanova, religie, secularizare, spiritualitate, sociologie

* Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Departamentul de Sociologie, alexbuzalic676@gmail.com.

Introducere

José Casanova (născut la Zaragoza, în Spania, în anul 1951), profesor la *New School for Social Research in New York City*, este unul dintre cei mai renumiți sociologi ai religiei din epoca contemporană, reprezentant al școlii de gândire sociologică care ne oferă o viziune analitică ce surprinde diferențele dintre diferitele areale geo-culturale în evoluția raportului stat-religie definit ca secularizare.

Ținând cont de diferențele conceptuale dintre școlile de gândire europene și americane, la ora actuală este nevoie de o bună cunoaștere a fenomenului religiei în diferitele areale ale globului pământesc. Ancorată în tradiția academică a secolului XX, gândirea europeană riscă să se marginalizeze, să se închidă în propriile repere egocentrice, fără să poată înțelege procesele de modernizare care se petrec în lume, în prezența altor tipuri de religie sau a altor tipuri de religiozități specifice în cadrul culturii și spiritualității respective. Europa a început să conștientizeze faptul că ambientul cultural-spiritual contemporan s-a schimbat prin intermediul emigrației din spațiul Orientului Apropiat și Magrebian marcat de islam, de religiile asiatice practicate de emigrația chineză, vietnameză, etc., dar și din Africa continentală marcată de tradițiile animiste. În acest context, secularizarea, care s-a realizat prin ofensiva statelor moderne împotriva instituțiilor sociale patronate de Biserică, a scindat cetățenii europeni între creștini – urmașii cu rădăcini autohtone care au construit Europa contemporană – și cetățenii care aparțin altor religii fie datorită istoriei locale (situația musulmanilor din fostul Imperiu Otoman) fie prin misionarismul reprezentanților religiilor din ambientul de origine.

Creștinismul, restrâns la sfera privată, se confruntă cu populații – devenite europene – care își exprimă public specificul cultural și religios având un alt raport față de secularizare și modernitate. În acest context, al reînțoarcerii religiei, transcendentului și religiozității în spațiul public, cultural și spiritual, studii de sociologie și de antropologie vorbesc despre *postsecularism*.

La început de epocă postseculară, teologia creștină este chemată să se afirme în dialogul științelor socio-umane pentru salvagardarea valorilor unui umanism bazat pe antropologie și ecologie integrală. Respectându-și fiecare știință în parte domeniul ei de competență, se poate ajunge la resacralizarea culturii prin crearea unui *Weltanschauung* în care religiile să se poată exprima „din interiorul sistemului

doctrinar propriu¹ care codifică o experiență spirituală multimilenară în continuitatea fenomenului uman. Fiecare disciplină pozitivă umanistă în parte atinge un aspect din fundamentele teologiei universitare, în special dezvoltată ca o teologie fundamentală, „o disciplină de frontieră și a dialogului.”²

Pentru ieșirea din „provincialismul” metodologiilor gândirii europene care riscă să interpreteze eronat fenomenele din Epoca contemporană, propun câteva repere prezente în școala de gândire americană, marcată de secularizarea de tip anglo-saxon, după lucrările lui José Casanova.

Regândirea secularizării

Majoritatea eseurilor lui Casanova sunt dedicate fenomenului globalizării, în studiile sale oprindu-se asupra religiei și secularizării. Teoriile sale despre secularizare nu sunt amplu cunoscute în ambientul academic european, însă acestea sunt foarte populare printre specialiștii din Statele Unite ale Americii. Una dintre cele mai importante lucrări ale sale este : *Public Religions in the Modern World*.³

În eseuul său, intitulat *Regândirea secularizării: o perspectivă comparativă globală*, José Casanova distinge trei conotații diferite ale conceptului de secularizare:⁴

- Secularizarea ca declin al credinței și practicii religioase în societățile moderne (definiția cea mai utilizată în zilele noastre)
- Secularizarea ca privatizare a religiei (retragerea practicii religiei în sfera privată ca o precondiție a politicilor liberale moderne)
- Secularizarea ca diferențiere a sferei seculare (considerată emancipare) prin transferul persoanelor, conceptelor, jurisdicției dinspre religios/ecliezial spre uzul civil.

¹ Alexandru BUZALIC, *Anatomia unei crize: 2019-2020. De la mutațiile unei culturi în criză spre Biserica de mâine*, Galaxia Gutenberg, 2020, p. 281.

² *Formarea teologică a viitorilor preoți*, ed. SACRA CONGREGATIO PRO INSTITUTIONE CATHOLICA, Roma, 1976, n. 109.

³ JOSÉ CASANOVA, *Public Religions in the Modern World*, University of Chicago Press, Chicago 1994.

⁴ JOSÉ CASANOVA, *Rethinking secularization: a global comparative perspective*, în Peter Beyer & Lori G. Beaman (eds.), *Religion, Globalization and Culture*. Brill 2007, pp. 101-120.

Aceste conotații generează două *patternuri* specifice viziunii școlilor Americană și Europeană :⁵

- Europa: definiția secularizării fluctuează între semnificația ei recentă (declinul credinței personale / practică) și cea veche (declinul ingerințelor religiei în instituțiile puterii). Sociologii europeni consideră secularizarea un dat concret al lumii moderne ca *fait accomplie*.
- America: se concentrează pe aspectele individuale și resping „mitul european al secularizării” considerând că nu se poate vorbi despre o diminuare a credinței, practicii religioase pe termen lung. Societatea americană se naște modernă și seculară, după Independență fiind într-un proces de creștere a importanței bisericilor în viața publică

Aceste două viziuni sunt pertinente pentru situația concretă a fiecărui spațiu geo-cultural în sine, modelul European nu este valabil pentru societatea americană, și invers, separând postulerile europene de teoriile moderne ale globalizării și ridicând problematica unei modernități non-seculare.⁶

Unul dintre antropologii americani care s-au preocupat de problemele post-colonialismului este Talal Asad (născut în anul 1933 în Medina). Lucrările sale ating problematica corporalității, religiei, secularizării, fiind specializat în problematica Orientului Apropiat și în istoria creștinismului. Începând cu anul 1973 propune o critică din perspectiva antropologiei pornind de la dominația colonială, inspirându-se din gândirea lui Nietzsche și Michel Foucault. Religiosul și secularul sunt indisolubil legate și se inter-condiționează reciproc, Talal Asad arătând că secularizarea are conotații ideologice, de inversare a sensului teologic de *saeculum* și definirea modernă a religiei ca o categorie universală definită de științele pozitive și de discursul politic.⁷

Spre deosebire de Asad, după Casanova secularizarea ține de schimbările interne ale creștinismului european (reforme papale, Reforma protestantă), în timp ce secularizarea americană ține de schimbările interne ale Americii (sectele ascetice și pietiste din sec. XVII-XVIII, dezvoltarea protestantismului evangelic în sec. XIX).⁸

⁵ José CASANOVA, “The Secular and Secularisms,” în: *Social Research* 76, no. 4 (Winter 2009): 1049-1066.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Talal ASAD, *Formations of the Secular - Christianity, Islam, Modernity*, Stanford University Press, 2017, pp. 35-40.

⁸ José CASANOVA, *Public Religions in the Modern World*, pp. 47-48.

Creștinismul european intră în dialog cu statul civil începând cu epoca constantiniană, după Edictul de la Mediolan din 313 dHr. Libertatea dobândită de Biserică prin Edictul de la Milano, semnat de Licinius și de Constantin cel Mare (313), transforma creștinismul dintr-o religie prohibită într-o religie tolerată, devenită ulterior religie oficială. Coabitarea ierarhiei în același spațiu cu puterea temporală conduce la imixțiuni ale politicului în viața Bisericii prin cezaropapismul constantinian și la modificarea treptată a concepției despre Biserică, construită de acum înainte, pentru o lungă perioadă de timp, pe modelul Imperiului, apoi a regalității medievale. Odată cu convocarea primelor Concilii ecumenice se trasează reperele teologice ale ortodoxiei doctrinare, sunt stabilite structurile ierarhice și centrele de difuziune specifice creștinismului sub forma riturilor și familiilor liturgice aflate în uz și astăzi, definirea Pentarhiei prin recunoașterea centrelor patriarhale și stabilirea raporturilor de precedență într-o Biserică una, sfântă, catolică și apostolică. Toate acestea se reflectă în corpul legislativ canonic care normează viața practică a Bisericii și cuantifică esența teologică a acțiunii ecleziale prin legătura dintre văzut și nevăzut, dintre spiritual și istorico-material, dintre istoria trăită și Providența divină care dirijează istoria spre plinirea ei eshatologică. Cât timp Biserica este unită, toate aceste aspecte sunt rezolvate pe calea sinodalității și a pârghiilor legislative de care societatea dispune, fiecare Patriarhat fiind responsabil de problemele administrative „interne” Bisericii pe care o păstorește, exprimându-se în problemele comune, de doctrină sau care privesc relațiile dintre patriarhate, prin intermediul Conciliului Ecumenic, în prezența autoritară a Colegiului Episcopilor aflați în comuniune cu urmașul Sfântului Petru.

Începând cu sec. VII, apariția islamului și expansiunea rapidă dinspre Orientul Apropiat spre India – la Est, și spre Oceanul Atlantic – la Vest, trecând prin teritoriile de Nord ale Africii, începe decăderea importanței politice și militare a Imperiului Bizantin, în timp ce noile state medievale europene, de națiune germanică dar și de origine slavă, care se ridică pe fundamentele creștinismului roman, ocupă un loc geo-strategic din ce în ce mai important. Formarea Statului Papal (754-1870) adăuga Suveranului Pontif și responsabilitățile regalității. Dacă cezaropapismul bizantin, fondat de Constantin cel Mare, impunea influența politicului asupra conducerii Bisericii, cezaropapismul roman situa influența Bisericii peste interesele politicului, ambele tendințe fiind dăunătoare adevăratei naturi a Bisericii lui Hristos.

Schisma din 1054 aducea cu sine destrămarea legăturilor canonice din Biserica Una, Sfântă, Catolică și Apostolică, Răsăritenii, atrași de jocurile politice ale

Constantinopolului, desprinzându-se de Scaunul Apostolic al Romei, care, fiind moștenitor catedrei Sfântului Petru, rămânea centrul de gravitate pentru unitatea Colegiului Episcopilor. În plin proces de afirmare a relațiilor statale din perioada de culme a culturii medievale, începând cu Conciliul Ecumenic Lateran I (1123) până la Conciliul Ecumenic Lyon II (1274) și Vienne (1311-1312) priveau, în special, reglementarea situației din interiorul Bisericii Romane și raporturile diplomatice față de puterile timpului, așa cum observăm din simpla citare a titlurilor sesiunilor de lucru ale Conciliilor respective.⁹

În perioada Renașterii are loc Conciliul de la Basilea-Ferrara-Florența-Roma (1431-1445), care stabilește modelul refacerii unității Bisericii Romei cu Bisericile Răsăritene prin Decretul *Laetentur caeli* (Florența 5 iulie 1439), semnat de reprezentanții latini și bizantini ca o recunoaștere reciprocă conform ordinii de precedență a primului Mileniu creștin și de reconciliere a celor patru puncte de divergență dogmatică din polemica care a condus la schisma din anul 1054.¹⁰

Schisma din cadrul creștinismului Apusean declanșată de Reformă (1517) obliga Biserica Catolică Romană la o nouă schimbare de paradigmă eclezială dintr-o perspectivă proprie, în noul context al Epocii Moderne relațiile tradiționale după modelul primului Mileniu fiind victime colaterale în ofensiva Contrareformei.

Între anii 1545-1563 s-au desfășurat lucrările Conciliului Tridentin, sesiunile de lucru făcând ordine prin reglementarea tuturor aspectelor legate de credință, sacramentalitatea și normele de aplicare, relațiile dintre catolici și non-catolici, în primul rând fiind normată cu autoritate apartenența la o Biserică care are atributul „una”. Ecleziologia catolică post-tridentină este rezultatul unei reacții dialectice față de confesionalizarea și destrămarea unității creștinilor din Apusul Europei.¹¹ Indivizii și relaționarea între ei, concretă și vizibilă, sunt un semn al unității Bisericii, astfel încât instituția divino-umană subzistă în subordonarea față de ierarhia legitimă, care urcă gradual până la Papă ca urmaș al Sfântului Petru și semn istoric al lui Hristos, Capul Bisericii, care o călăuzește din planul transcendenței divine.

Acest nou tip de ecleziologie „romano-catolicizează” Biserica Catolică, îngreunând mai întâi de toate situația Bisericilor Răsăritene revenite la unitate, prin apariția contradicțiilor între tradițiile canonice și disciplinare proprii bazate pe o

⁹ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Edizioni Dehoniane Bologna, Bologna 1991, 187-451.

¹⁰ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 524.

¹¹ Siegfried Wiedenhofer, *Ekklesiologie*, în *Handbuch der Dogmatik*, tom. II, Patmos Verlag, Düsseldorf, 1992, p. 84.

ecleziologie tradițională și corpul canonic specific Bisericii Romane. Raportarea dintre credincioșii uniți de alte rituri care nu au o ierarhie proprie într-un teritoriu față de o episcopie romano-catolică se făcea prin asigurarea prezenței preoților încardinați în dieceză capabili de a celebra oficiul liturgic, sacramentaliile și sacramentele în ritul respectiv și în limba liturgică în uz. *Ecclesia Catholica* se identifică cu *societas christiana*, o singură umanitate creată de Dumnezeu și condusă de Isus Hristos prin Sfântul Petru și urmașii săi pe Scaunul Apostolic, însă conform noii ecleziologii subordonarea canonică directă față de Papă devenea o condiție *sine qua non pentru mântuire*, Biserica Romano-Catolică arogându-și exclusivitatea mijloacelor de mântuire și jurisdicția directă asupra Bisericilor aflate în comuniune.

Epoca modernă schimba radical raportul dintre Biserică și stat, prin apariția monarhiilor constituționale care îl obligă pe rege să fie conducătorul poporului său indiferent de apartenența la o Biserică sau alta, transformă Bisericile scindate între ele în confesiuni egal recunoscute ca parte a societății civile. Evident, acest proces a trecut și prin tensiuni și războaie religioase.

Modernizarea societății trece printr-un proces de secularizare treptat, de la micșorarea influenței unei Biserici majoritare până la introducerea tuturor confesiunilor în structurile reprezentative ca parteneri de dialog cu statul, fiecare confesiune fiind o entitate care reprezintă o subcategorie din societatea civilă, le apără drepturile și asigură transmiterea autorității statale în concordanță cu consensul cetățenilor credincioși sau nu.

Tipuri de secularizare

Procesul secularizării nu este unitar, fiind moduri diferite de actualizare istorică a modernității în istoria omenirii. În capitolul intitulat *Diferențieri multiple, secularizări și modernități*, Casanova ne explică că în Europa de Vest există diferite forme de secularizare specifice creștinismului catolic, protestant sau bizantin, precum și diferențelor dintre protestantismul lutheran și calvin. În Europa se observă o tensiune între religie (în special creștinism) și instituțiile seculare pe fondul criticii religiei făcute de iluminism, orice mișcare europeană după revoluția franceză fiind seculară și anticlericală (spre deosebire de Iluminismul german care se folosește de Biserică ca instituție de educare a maselor).¹²

¹² José CASANOVA, *Rethinking secularization*, p. 14.

În America se întâmplă invers, există o coabitare între religie și instituțiile seculare, comparat cu iluminismul european, cel american nefiind de natură anti-religioasă. După Casanova, America nu este mai puțin seculară decât Europa, fiind născută ca un stat secular modern. De asemenea, confucianismul și taoismul chinez nu are nevoie de un proces de secularizare, modul de definire a transcendenței făcându-le „laice” și fără o structură socială de tip eclezial. Modernitatea nu evoluează în detrimentul tradiției ci prin ajustarea tradiției și transformarea ei, tradiția fiind forțată să se ajusteze la condițiile moderne prin redefiniri și reformularea ei.¹³

În capitolul intitulat *Declinul, renașterea sau transformarea religiei* Casanova pornește de la datul de necontestat al scăderii incontestabile a importanței instituționale a religiei în Europa în ciuda faptului că majoritatea europenilor se identifică drept creștini.¹⁴ Există tendința de a lega procesele de secularizare de cele de modernizare prin fuzionarea și disoluția elementelor religioase, politice și sociale (biserici, state, națiuni).¹⁵

Să ne amintim de faptul că Max Weber a fost un sociolog german preocupat de economia politică, care ne oferă o teorie despre evoluția societății moderne de tip occidental, cea mai cunoscută lucrare a sa fiind *Etica protestantă și spiritul capitalismului* în care prezintă câteva concepte specifice gândirii sale: raționalizarea, secularizarea, și „dezvrăjirea” pe care le-a asociat cu creșterea capitalismului și modernității. Modernitatea o vedea ca un rezultat al unui nou mod de gândire despre lume, combinând sociologia economică și sociologia religiilor.¹⁶

În contextul secularizării, după Weber, distingem analitic cultul religios al comunității de reunirea credincioșilor care aderă la o concepție despre mântuire/salvare, care în sens durkheimian nu toate religiile generează o structură socială, eclezială.¹⁷

Fenomenul secularizării europene și americane sunt unice, particulare. America este o excepție de la regula europeană, în timp ce Europa laică este o excepție față de tendința contemporană, globală, de renaștere a religiosului. Toate religiile lumii sunt supuse unor transformări radicale de modernizare și globalizare, specifice fiecăreia în parte.¹⁸

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ José CASANOVA, *Public Religions in the Modern World*, p. 74.

¹⁵ José CASANOVA, *Rethinking secularization*, p. 16.

¹⁶ Max WEBER, *L'Éthique protestante et l'esprit du capitalisme*, Gallimard, Paris 2004, pp. 87-93.

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ José CASANOVA, *Rethinking secularization*, p. 17.

Un alt sociolog german, Thomas Luckmann, scria în anul 1966 lucrarea *La Construction sociale de la réalité*, considerate o opera clasică în domeniul științelor sociale.¹⁹ Religiozitatea individuală tinde spre ceea ce Thomas Luckmann a numit „religie invizibilă” încă anii 1960 : religiozitatea din spațiul privat rămâne forma dominantă a religiei individuale, pentru monoteismul ebraic, creștin sau islamic în conflict față de aspectul social al credinței, pentru panteiști, politeiști sau tradițiile buddhiste și al religiilor asiatice mistica individuală fiind o tendință normală, tradițională. Noile mișcări religioase sunt dinamice prin valorizarea aspectelor individuale în detrimentul structurilor ierarhice sau de grup (*New Age*, evanghelismul penticostal, etc.).

Capitolul concluziv din *Rethinking secularization*, intitulat *Privatizare religioasă, De-privatizare religioasă sau ambele?* afirmă că regimurile politice autoritare sau liberale nu pot avea succes în alungarea religiei în sfera privată. Regimurile autoritare pot avea succes temporar prin măsuri represive în impunerea privatizării religiei. Regimurile democratice, dimpotrivă, sunt susceptibile să o facă prin tirania unei majorități seculare asupra minorităților religioase (sau impunerea prin lege a unei *laïcité à la française*).²⁰

Istoria regimurilor democratice din întreaga lume confirmă ipotezele lui Tocqueville, societățile respective țin cont de problemele, potențialul religiosului, conflictele interconfesionale și clivajele secolar-religioase, chiar și în Europa reapărând în centrul preocupărilor politice probleme religioase controversate. Regulile de protecție împotriva tiraniei majorităților religioase ar trebui să fie aceleași reguli pentru a apăra de tirania oricărei majorități, democratice, protecția drepturilor oricărei minorități, religioase sau seculare și egalitatea în drepturi ar trebui să fie principiile normative ale oricărui sistem democratic liberal.

Concluzia finală a lui José Casanova este că, prin argumentarea pe baze empirice, în contextul globalizării, a migrațiilor, a multiculturalismului, a crizei energetice, dezvoltării tehnno-științelor, Terra ca o casă comună a întregii omeniri are nevoie de soluții care privesc aspectele transcendente ce nu pot fi decât răspunsuri religioase.

¹⁹ Peter BERGER, Thomas LUCKMANN, *La Construction sociale de la réalité*, Editions Armand Colin, 2018, pp. 176-182.

²⁰ José CASANOVA, *Rethinking secularization*, p. 21-22.

Prognoze

Cum va fi religia în epoca viitoare ? Sociologi și antropologi contemporani vorbesc despre intrarea într-o epocă post-seculară. Nu este vorba despre reîntoarcerea la autoritatea Bisericii creștine din perioada de glorie a creștinismului medieval sau a Epocii moderne. Dar societatea secularizată de azi este într-un proces de restructurare, de readaptare la noile condiții și la o post-criză antropologică generată de explozia demografică, cibernetizarea și robotizarea economiei și lumii cognitive, de crizele sanitare (pandemii, maladii emergente, agenți patogeni noi), poluarea mediului, restrângerea arealului natural, al florei și faunei sălbatice în fața marilor megalopolisuri și a urbanizării excesive.²¹

Spiritualitatea contemporană trece prin aceleași eforturi de adaptare la epoca post-tranziție, care va fi post-seculară. Creștinismul contemporan devine o religie de misiune într-o Europă care își pierde monolitismul aparent al iudeo-creștinismului și este pus în fața pluriconfesionalismului și prezenței tuturor religiilor lumii care vin prin intermediul globalizării și a migrației populației la scară mondială. Raportul om-natură este interpretat teologic prin prisma legii naturale, a legităților care guvernează universul și care ne trimit spre starea inițială a creației

Prognozele descriu o criză antropologică iminentă în jurul anilor 2050, când omenirea va atinge 10 miliarde de locuitori. La ora actuală suntem într-un proces de schimbare a paradigmei antropologice. Suntem în pragul unei revoluții antropologice care pornește de la schimbarea ireversibilă a raportului om-natură. Contează din ce în ce mai mult relația om-spațiu cibernetic, robotizarea-proteizarea-hibridizarea om-mașină, lumea interconectată, dar și posibilitatea manipulărilor genetice și a eugeniei.²²

Adaptarea și recalibrarea societății la noile condiții nu se poate face fără integrarea funcției religiei și religiozității individuale de a da sens și a contribui la vindecarea traumelor și a pulsionilor psiho-sociale negative care apar în timpul adaptării la noile condiții. Omul este legat în mod fundamental de biotopul în care trăiește. Transcende condiționările sale biologice prin spiritual, prin construirea unei suprastructuri geografice, cultural-spirituale, antropice, dar rămâne parte integrantă a lumii de care este legat în mod intim, metafizic, și prin interacțiunea naturală cu mediul. Apoi, este interacțiunea dintre om ca individ și cultura și spiritualitatea care dirijează reacțiile comportamentale și aspirațiile spre progres.

²¹ Pascal PICQ, *Sapiens face à sapiens. La splendide et tragique histoire de l'humanité*, Flammarion, 2019, p. 7.

²² Alexandru BUZALIC, *Anatomia unei crize 2019-2020*, p.14.

Un rol important îl joacă studiul religiozității umane, aceasta definind sfera psihică responsabilă de integrarea misterului, a transcendenței și sensului vieții individului²³, fundamentarea psihologiei religiei și a experienței psihologiei clinice conferind o dimensiune nouă teoretizării religiozității și practicării spiritualității în lumea de mâine. „Omul nou” al noilor așteptări seamănă, până la identificare, cu omul prezent pretutindeni în istorie. Așteptările și *problemele* spirituale ale omenirii sunt aceleași, doar fundalul pe care se desfășoară viața omului și cadența succesiunii schimbărilor sunt mereu altele datorită accelerării istoriei. Refuzând valorile tradiționale – care trebuiesc transpuse viabil în viață omul va căuta pe cărări greșite. Religiozitatea, ca sferă a psihicului care caută răspuns la întrebările existențiale și este responsabilă de trăirea transcendentă, de mistică, îl împinge din necesitate spre aderarea la o doctrină religioasă sau la o teorie cu valoare pseudo-religioasă care să îi organizeze totalitatea așteptărilor și atitudinea față de viață. Postmodernismul conduce la fragmentare, la apariția grupurilor sectare, la relativizarea conceptului de Adevăr, tot mai frecvent *sacralul* fiind înlocuit cu *paranormalul* iar cei care neagă și valorile creștinismului (pe scară axiologică asemănătoare celorlalte religii tradiționale) îl înlocuiesc pe Dumnezeu – Absolutul în ceea ce privește orice valoare – cu anti-valoarea, alegându-se *nimicul* – non existența și moartea, cu toate consecințele pe care o astfel de alegere le atrage cu sine la nivel spiritual, intelectual și etic-comportamental.

Concluzii

Privind în jurul nostru, constatăm schimbări majore care ating mai întâi psihicul individului, apoi se răsfrâng asupra societății și culturii contemporane. Creștinismul și religiile tradiționale par din ce în ce mai lovite de lipsa de profunzime din gândirea omului contemporan. Omul zilelor noastre – omul Epocii postmoderne – ar dori să devină un „om nou” după *modelul* așteptărilor individuale ale fiecăruia – ori pluralismul așteptărilor individuale nu oferă un model acceptat de o majoritate; nu mai există un consens în ceea ce privește enunțarea unicului Adevăr, apoi prin practicile de cult individul caută mai mult propria-i satisfacție decât săvârșirea cultului divin. Omenirea are o atitudine pragmatică față de realitate, sceptică față de cunoașterea realității transcendente și de revoltă în fața oricărei moșteniri culturale

²³ Alexandru BUZALIC, Anca BUZALIC, *Psihologia religiei*, ediția a II-a revizuită, Galaxia Gutenberg, 2010, pp. 30-31.

– mai ales față de sistemele de gândire, negându-se afectiv și nu rațional orice filosofie, etică sau morală – deoarece aderarea la valorile tradiționale, ca normă socială este privită ca o constrângere, ca un atentat împotriva *libertății*. Omul are libertatea diabolică de a spune *nu* lui Dumnezeu, de aceea se caută mereu pe sine în toate lucrurile dar îl va găsi întotdeauna, dacă recunoaște cu sinceritate mecanismele care structurează psihismul individual și relațiile sociale.

Acest proces, de redescoperire a spiritualității în lumea postseculară, va conduce la redescoperirea sacralității vieții și la prezența firească a preocupărilor religioase în peisajul social de mâine, fie după modelul american – pe care îl descrie Casanova – fie după un *pattern* complex care ține cont de multitudinea factorilor care influențează dezvoltarea societății. Ceea ce putem anticipa cu probabilitate este prezența religiei și reîntoarcerea societății – care se adaptează la parametri noului *facies* civilizațional – la un comportament în care spiritualitatea va (re-)juca un rol important.

În acest proces este nevoie de înțelegerea secularizării și mai ales la regândirea acestui proces fără să apelăm la modele teoretice unilateral promulgate. Modernizarea societății trece prin nuanțări diferite în funcție de specificul geo-cultural în care trăiește omul în societate. Separarea puterii și influenței religiei în societate este un fenomen universal. Însă avem societăți care transformă ateismul într-o „religie seculară” care militează împotriva oricărei prezențe a credinței în discursul cultural (moștenirea Revoluției franceze) și o secularizare instituțională care recunoaște importanța aspectului credinței în viața socială. Există o modernitate nihilistă care promovează „moartea lui Dumnezeu” și o modernitate cu adevărat progresistă care nu își reprimă pulsionile vieții spirituale. În cele din urmă, epoca postseculară va reapeza spiritualitatea în discursul cultural, însă va fi într-un context diferit și într-o manieră nouă față de ceea ce acum este tradițional.

Casanova a reușit să scoată gândirea sociologică din șabloanele unui model static, arătând că viața socială este dinamică și necesită o regândire a tuturor aspectelor, multifactoriale, care definesc omul în totalitatea sa. Rămâne deschisă misiunea tuturor disciplinelor socio-umane de a-și dezvolta patrimoniul doctrinar, într-un dinamism al dezvoltării cunoașterii științifice, în epoca postseculară de mâine fiind nevoie de dialogul specialiștilor pe subiecte de cercetare comune, într-o viziune coerentă și legată de fenomenologia umanului.